

Derleyenler  
OZAN İŞLER - FERİDUN YILMAZ  
İktisadı Felsefeyle Düşünmek

İletişim Yayınları 1614 • Araştırma-İnceleme Dizisi 266

ISBN-13: 978-975-05-0906-3

© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2011, İstanbul

*EDITÖR* Levent Cantek

*DİZİ KAPAK TASARIMI* Ümit Kıvanç

*KAPAK* Suat Aysu

*UYGULAMA* Hüsnü Abbas

*DÜZELTİ* Canan Güzel

*DİZİN* Burca Tunakan

*BASKI ve CILT* Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

## **İletişim Yayınları**

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler  
OZAN İŞLER  
FERİDUN YILMAZ

# İktisadı Felsefeyle Düşünmek



i l e t i Ő i m



## İÇİNDEKİLER

Giriş.....	7
------------	---

### **I.**

#### ***İktisat ve Felsefe***

**(Kurumsal) İktisat-Felsefe İlişkisi:  
Ne Seninle Ne Sensiz?**

EYÜP ÖZVEREN .....	17
--------------------	----

**Düşünceden Kaçış Çabasının Öyküsü:  
İktisadın Felsefeden Kopuşu**

FERİDUN YILMAZ .....	39
----------------------	----

### **II.**

#### ***Kökenlerin Sorgulanması***

**İktisadi Okulların Felsefi Kökenleri ve Çoğulculuk**

METİN ARSLAN .....	59
--------------------	----

**Anaakım İktisadın Temelden Eleştirisine Doğru:  
Gizli Felsefi Varsayımların Somutlaşması Üzerine  
Bir Deneme**

OZAN İŞLER .....69

**Tersinmez Zaman, Kompleksite ve İktisat**

KAAN ÖĞÜT.....93

**III.**

***İktisatçı Düşünürler***

**Friedrich A. Hayek'in Descartes'ı Okuması**

RAGIP EGE .....115

**L. Walras'ın İktisadi Düşüncesi ve Yansımaları:  
"Fransa'nın K. Marx'ı mı,  
Kapitalizmin Savunucusu mu?"**

ERCAN EREN .....137

**Veblen'de Yabancılaşma Olgusu**

BAHAR ARAZ TAKAY .....155

**Bir Bilim Felsefesi Olarak Pragmatizmin  
Veblen'in Bilimsel Bilgi Anlayışındaki Yeri**

GÜLENAY BAŞ DİNAR .....171

**Schumpeter'de Denge-Dengesizlik İkilemi:  
Walrascı ve Marxçı Vizyonlar**

DERYA GÜLER AYDIN .....189

YAZARLAR .....205

KAYNAKÇA.....209

DİZİN.....225

## Giriş

İktisat ile felsefe arasındaki “aşk/nefret” ilişkisini irdeleyen bu kitap, *İktisadi Düşünce Girişimi*'nin (İDG) Nisan 2010'da Uludağ Üniversitesi'nde düzenlediği “İktisadi Felsefeyle Düşünmek” adlı çalışmayı sonucunda ortaya çıkan metinlerden derlenmiştir. Bu giriş yazısında, önce kısaca İDG'den bahsetmeyi, felsefenin iktisat bilimindeki önemine işaret ettikten sonra da kitaptaki makaleleri tanıtmayı amaçlıyoruz.

### **İktisadi Düşünce Girişimi**

İDG, iktisadi düşünce tarihi, iktisat felsefesi ve yöntembilimi (metodolojisi) alanlarında uzmanlaşan sosyal bilimcilerin oluşturduğu bir ortak çalışma ve tartışma platformudur; dünyanın çeşitli üniversitelerinden ellinin üzerinde akademisyenin katılımıyla giderek güçlenen İDG, kendini belirli bir iktisadi düşünce sistemi veya siyasi bakış açısı ile değil, kalıplaşmış iktisat bilgisine eleştirel yaklaşımı, disiplinler arası sınırları zorlama çabası ve hem yönetsel hem de kuramsal çoğulculuk arzusu ile tanımlar. Amacı, uzmanlaştığı alanların gelişimini ve önemini artıracak araştırmalar yapmak ve bunları geniş kitlelerle paylaşmaktır.

IDG kolektifi, amaçları doğrultusunda kısa sürede önemli mesafeler kat etmektedir: Şu ana kadar, “Smith Bu Meçhul”, “İktisatta Yeni Yaklaşımlar” ve “İktisadi Felsefeyle Düşünmek” adlı çalışmaları başarıyla gerçekleştirmiş, bu toplantılarda sunulan metinleri yayınlamaya *Görünmez Adam Smith* adlı kitabın Eylül 2010’da yine İletişim Yayınları tarafından basılmasıyla başlamıştır. Son olarak “Karl Marx” temalı dördüncü çalıştayı Nisan 2011’de gerçekleştiren IDG’nin planlarında bu etkinlik ve yayınlara yenilerini eklemek var. Bu sürecin bir parçası olan elinizdeki bu kitap, hem konusunun tarihsel derinliği ve giderek artan güncel önemi bakımından hem de iktisat literatürüne bu alandaki ilk Türkçe katkılardan sayılabileceğinden, IDG’nin projeleri arasında ön saflarda yer alıyor.

## **Felsefenin iktisat için önemi**

19. yüzyılın sonlarına kadar uzanan, iktisat disiplininin diğer sosyal bilimlerden henüz net sınırlarla ayrılmadığı, iktisadi bilginin daha halen “politik iktisat” içinden çıktığı dönemde, iktisat ile felsefe iç içe geçmiş bulunuyordu. Öyle ki, Adam Smith, Karl Marx ve John Stuart Mill gibi dönemin önemli iktisat kuramcıları aynı zamanda Batı felsefesine yön veren düşünürlerdi. Bu dönem sonrasında iktisat bilimi, diğer sosyal bilimlere benzer ama daha şiddetli bir şekilde, kendisine ait varlık alanını felsefeden bağımsızlaşarak açmış, günümüze kadar uzanan bu tarihsel süreç içerisinde bazen felsefeden uzaklaşan bazen de felsefeye yaklaşan bir ilişki seyri göstermiştir.

İktisat ile felsefe arasındaki mesafenin açılma nedenleri, 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan, inişli çıkışlı bir yolda günümüze kadar etkinliğini sürdüren ve bu süre boyunca iktisat disiplininin sınırlarını kendine has bir söylem etrafında yeniden çizen neoklasik dönem ile ilgilidir. İktisadi söyleme kendine özgü bir bilimsellik kazandırma amacını taşıyan neoklasik düşünce, felsefi yaklaşımları spekülâtif, metafizik ve öznel olarak nitelendirmiş; diğer bir deyişle, taşıdığı bilimsellik kaygısıyla felsefeyi “pozitif” olanın zıddı olarak görmüş; bu yüzden de,



kendini felsefenin şüpheciliği ve eleştirel yaklaşımından olabildiğince uzak tutmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca giderek güçlenen bu “bilimselleşme” ve uzmanlaşma eğilimi sonucunda, egemen iktisat söylemi kendini felsefeden koparmış, Batı felsefesine yön veren düşünürler arasında iktisatçılar kendilerine yer bulamaz olmuşlardır.

Yerleşik iktisadın neoklasik temelleri, 20. yüzyılın ikinci yarısında da felsefi bilgiden arınmaya ve felsefi eleştirilerden büyük ölçüde uzak durmaya devam etmiş, örneğin, faydacılık felsefesinin ilham verdiği akılcı seçim modeli bu dönem boyunca giderek soyutlaşmış, fayda kavramının içi kişiye özgü tercihler ile doldurulacak şekilde tamamıyla boşaltılmıştır. İktisadın geneline hâkim olan bu “gelişmelere” rağmen, yine aynı dönemde, iktisadın felsefe ile birçok farklı noktada yenilikçi diyaloglara girerek çeşitlendiğini ve zenginleştiğini de görüyoruz. Örnek olarak üç önemli alandan bahsederek, öncelikle, bilimsel ile bilimsel olmayan bilgi arasında kesin ayrımlar yapma uğraşında olan pozitivizmden uzaklaşmaya başlayan doğa bilimleri felsefesindeki yeni gelişmeler, her ne kadar geç ve etkisiz de olsa, iktisada da yansımış, iktisat metodolojisi alt disiplinine yenilikçi ve eleştirel bir hava kazandırmış, bu alan üzerinden iktisatla felsefe arasında yeni diyaloglar kurmaya başlamıştır. Dahası, doğru bilgiyi yanlıştan kesim çizgilerle ayırma saplantısından, yani yerleşik epistemolojinin sağlığından kurtulmuş, bilgiyi şekillendiren kuramsal varsayımları ve bilginin sosyal kullanım değerini irdelemek için bilginin ontolojik boyutuna yönelmiş ve iktisat yöntembilimindeki bu yenilikçi hava ile birlikte, retorik, söylem, pragmatizm, hermeneutik ve eleştirel gerçekçilik gibi çok çeşitli felsefi eğilimler iktisat alanında karşılık bulmaya başlamıştır.

İktisatla felsefe arasındaki düşünce ve söylem alışverişinin gerçekleştiği ikinci nokta refah iktisadı alt disiplinin gelişmesiyle başlayıp genişleyen iktisat ve etik ortak alanıdır. Her ne kadar bu diyalog daha çok Anglo-Amerikan felsefi söylemi üzerinden kurulmuş da olsa, etkilenme karşılıklı olduğu için özel bir konum kazanmış, özellikle Amartya Sen’in bu alana kattı-

ğı ivme sonucunda zaman zaman yerleşik iktisadı eleştirebilecek güçte bağımsız bir düşünce alanı yaratılmış ve iktisat bilimi, etik tartışması aracılığıyla felsefi tartışma geleneğini yeniden hatırlamıştır.

Üçüncü diyalog alanı, yerleşik iktisada alternatif olan kurumsal iktisat, radikal politik iktisat, Avusturya İktisat Okulu, feminist iktisat, Post-Keynesyen iktisat gibi yaklaşımları çoğulcu bir yaklaşımla bir arada barındırma ve geliştirme amacı güden “heterodoks” iktisadın söylemleriyle ortaya çıkmıştır. Heterodoks iktisat okulları, egemen iktisadın iktisat bilimini bu denli tekil, soyut ve tarihsiz bir dile mahkûm etmesine ve bunun sonucunda da iktisadı “sosyal boyutu düşünemeyen bir sosyal bilim” haline getirmesine itiraz eden çeşitli eğilimlerden oluşmaktadır. Giderek güçlenen bu yaklaşımlar birlikteliği, bir yandan Marx, Veblen ve Polanyi gibi felsefe kökenli iktisadi düşünürleri tartışmalarına dahil edip güncelleştirirken, diğer yandan da, egemen neoklasik iktisada yaptıkları muhalefetin temellerini güçlendirmek için felsefeden destek alır.

İktisat ile felsefe arasındaki bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, neoklasik temellere dayalı yerleşik iktisadi bilgi ve eğitimin felsefeyi küçümsemeye ve dışlamaya devam ettiğine ve bu tavrın yarattığı sosyal sorunların giderek büyüdüğüne şahit oluyoruz. Dünya genelinde egemenliğini sürdüren yerleşik iktisat, her yıl milyonlarca öğrencinin fikirlerini tek tip, kesin, felsefesiz ve tarihsiz bir eğitimle şekillendirmekle birlikte kullandığı dilin bilimselliğine toplumu da inandırmış ve sonuçta, özellikle de “neoliberalizm” yapılanması altında, kendine geniş uygulama alanları bulmuştur; ancak, 2008’de ABD’de başlayıp tüm dünyayı halen etkileyen “Büyük Durgunluk” örneğinde de görebileceğimiz gibi, farklı bakış açılarına ve temelden eleştirilere uzun süre kapalı kalan ve bakış açısını belirleyen felsefi varsayımları gizli tutan iktisat bilimi, sebep olabildiği toplumsal zararları öngöremez ve nedenlerini anlayamaz olmuştur.

IDG’nin yola çıkış amaçları, özellikle de iktisadın felsefe ile olan ilişkisinin irdelenmesi, bu güncel bağlamda özel bir önem ve ivedilik kazanmıştır; felsefenin iktisat bilimine getireceği

yapıcı eleştiri hem iktisadi bilgide gizlenen felsefi varsayımları görmemizi sağlayacak hem de bu bilgiyi çeşitlendirerek iktisadi sorunları anlama kabiliyetimizi artıracaktır. Bugün, “iktisatta felsefe yapmak” sadece iktisat biliminin akademik sınırları içinde gerekli olan bir değişimi hızlandırmakla kalmayacak, aynı zamanda da, bu değişim aracılığıyla, toplumsal faydaya önemli katkılar yapabilecektir.

## Makaleler

İktisat bilimini felsefeyle düşünmeyi amaçlayan bu kitap üç bölümden oluşuyor:

- 1) İktisat ve Felsefe
- 2) Kökenlerin Sorgulanması
- 3) İktisatçı düşünürler.

“İktisat ve Felsefe” başlıklı ilk bölümdeki makaleler, iktisadın felsefe ile olan ilişkisinin genel hatlarını tarihsel bir bakış açısıyla önümüze seriyor. Eyüp Özveren, yazısının ilk bölümünde, iktisadın antikçağ felsefesine gömülü kavramlarla başlayan tarihsel yolculuğunu Adam Smith, klasik politik iktisat, Karl Marx ve neoklasik iktisat üzerinden geçen bir yolda izleyip, iktisadın kendini felsefeden uzaklaştırarak tanımlamasını anlatıyor; yazısının ikinci bölümünde kurumsal iktisadın pragmatizmle ilişkisi üzerinde yoğunlaşan Özveren, “İktisat için felsefe gerekli mi?” sorusuna çoğulcu bir bakış açısından alternatif yanıtlar veriyor. Feridun Yılmaz, iktisat biliminin felsefeden bağımsızlaşma mücadelesini eleştirel bir dille anlattığı makalesinde, sosyal bilimlerin kendi yapıları ve ortaya çıkış şekilleri hakkında bilinçli düşünme imkânı sunan hermeneutik ve bilim felsefesi alanlarının iktisat üzerindeki etkilerini inceliyor. Yılmaz, iktisat biliminin felsefeden bağımsızlaşma mücadelesinde hayli başarılı olduğunu ama bu başarının bedelinin düşünmekten uzaklaşmak anlamına geldiğini dile getiriyor.

Kitabın “Kökenlerin Sorgulanması” adlı ikinci bölümü, kendini felsefeden uzaklaştırarak tanımlamaya çalışan iktisat bili-

minin aslında felsefi köklerini hiçbir zaman tam olarak kesip atmadığını, bu kökenlerin içten içe iktisadi bilgiyi belirlemeye devam ettiğini anlatıyor. Bölümün ilk makalesinde, Metin Arslan, Adam Smith'in yazılarında belirginleşen ve iktisadi düşünce okulları arasındaki ayrımları oluşturan sosyal uyum/sosyal çatışma ikileminin felsefi kökenlerini araştırıyor; bu felsefi temellerin liberalizm/sosyalizm gibi tarihî siyasi ayrımları yaratmasından iktisatta çoğulculuğu engellemesine kadar geniş bir yelpazede önemli etkileri olduğunu anlatıyor. Ozan İşler, anaakım iktisat bilincinin felsefeden arınmasının iktisadi bilginin felsefenin etkilerinden kurtulmuş olduğu anlamına gelmediğini savunduğu bölümün ikinci makalesinde, bu bilinçsizliğin sonucunda, anaakım iktisadi bilginin “ideolojik” bir yapı kazanabildiğini anlatıyor; İşler'e göre, yerleşik iktisadi bir arada tutan neoklasik temeller, örneğin rasyonalite hakkındaki mantıksal varsayımlar, modernist kültür ve bilgi felsefesinin gizli varsayımlarıyla bir arada bulunuyor ve neoklasik temeller üzerine inşa edilen anaakım iktisadi söylem içinde “somutlaşarak” iktisadi bilgiyi gizliden gizliye sınırlayıp şekillendiriyor. İşler, bu gizli varsayımlara örnek olarak matematiksel dilin gerçeği mutlak, verimli ve tarafsız bir şekilde temsil etme kabiliyeti olduğu düşüncesini gösteriyor, bu gizli varsayımın yerleşik iktisadi söylem içinde somutlaşması sonucunda da dilin iktisadi tercihler ve seçimler üzerindeki yapıcı ve belirsiz etkisinin göz ardı edildiğini öne sürüyor. Bölümün son makalesinde, Kaan Ögüt, iktisadın termodinamik ve biyoloji gibi doğa bilimleriyle olan ilişkisinin tarihini gözden geçirip, değiştirilemez zaman ve kompleksite kavramlarının ortaya çıkışını ve iktisada yayılışını anlatıyor, bu fikirlerin felsefi kökenlerinin özellikle Hayek ve Keynes gibi düşünürler aracılığıyla iktisatta çok eskilerden beri var olduğunu savunuyor.

Kitabın son bölümü, iktisat biliminde önemli yerler edinmiş düşünürlerin felsefeden nasıl yararlandıklarına dair somut örnekler içeriyor. “İktisatçı Düşünürler” adlı bu bölümün ilk makalesinde, Ragıp Ege, Friedrich A. von Hayek'in Descartes'ı özgür liberal toplumun en büyük düşmanlarından biri olarak

gösterebilmek için nasıl bilinçli bir şekilde yanlış okuduğunu gözler önüne seriyor ve iktisatçıların felsefeyi kendi görüşlerini desteklemek uğruna ideolojik bir şekilde kullanabildiğini savunuyor. Ercan Eren, bölümün ikinci makalesinde, Leon Walras'ın temel yapıtlarını etkileyen denge kavramı ve piyasa sosyalizmi gibi felsefi ve yöntemsel tartışmaları inceleyip, Walras'ın asıl amacının, sanılanın aksine piyasa ekonomisini savunmak değil eşit bir toplum için çalışmak olduğunu gösteriyor. Bahar Araz Takay, Thorstein Veblen'deki yabancılaşma olgusunun özel konumunu anlattığı yazısında, bu önemli felsefi kavramın tarihini inceledikten sonra Karl Marx ile Veblen'in bu konudaki düşünce farklarını gösteriyor. Bu bölümün Veblen hakkında olan bir diğer metninde Gülenay Baş Dinar, pragmatistik bilim felsefesinin Veblen'in bilgi anlayışını nasıl etkilediğini açıklıyor, bu etkileşimin Veblen'in insan içgüdü ve alışkanlıkları hakkındaki düşüncelerini nasıl şekillendirdiğini gösteriyor. Derya Güler Aydın, üçüncü bölümü ve kitabı tamamlayan yazısında, Joseph A. Schumpeter'in bilim anlayışını ve bilimsel araştırmalarını etkileyen "vizyonun" ne olduğu ve zaman içinde değişip değişmediği sorularını yanıtlamak için Schumpeter'in temel eserlerini Walras ve Marx'ın bu vizyona katkılarını karşılaştırarak okuyor.

OZAN İŞLER - FERIDUN YILMAZ



**I.**

***İktisat ve Felsefe***





# (Kurumsal) İktisat-Felsefe İlişkisi: Ne Seninle Ne Sensiz?

EYÜP ÖZVEREN

## Kuşbakışı iktisat-felsefe ilişkileri

İktisadın felsefe ile ilişkisinin kendisi değilse de kökenleri çok eski çağlara uzanmaktadır. Her ne kadar kimi iktisadi düşünce tarihi kitapları (Ekelund Jr. ve Hébert, 1990: 14-24; Sandelin, Trautwein, ve Wundrak, 2002: 11-14) iktisadın felsefe denli eski olduğunu varsaysa da aslında bir bilimsel söylem olarak iktisat modern zamanların bir ürünü olduğuna göre felsefeyle ilişkisinin kendisinden daha eski olması mümkün değildir. Bu nedenle, iktisadın sonradan yeni bir anlam yüklediği kimi kavramların antik felsefede mevcut olduğu doğru olmakla birlikte, bir bilimsel etkinlik ve söylem alanı olarak iktisat 18. yüzyıl sonrasının ürünüdür. Antikçağ felsefesinde, iktisadın adı da dahil olmak üzere kimi kavramlarının felsefeye “gömülü” olarak varlıklarını sürdürdüğünü söylemek daha doğru olacaktır. Kısacası, antikçağ felsefesinde iktisadi kavramlar, felsefenin söylemine göre belirlenen bir işlevi yükleniyorlardı. Bu da o dönemde belirleyici olanın felsefe, belirlenenin ise iktisat değil, kimi sonradan iktisadi olarak nitelenecek kavramlar olduğunu gösterir.

Yukarıda ana hatları çizilen resim 18. yüzyıl sonlarına kadar üç aşağı beş yukarı bu şekilde kalmıştır. Merkantilist dönem-

de iktisat politikası bağlamında pratiğe dayalı bir söylem filizlenmişse de, bilimsel bir söylem olarak iktisadın doğuşu Adam Smith'in bir anlamda ebeliğini yaptığı bir süreçle gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Smith'in genel olarak kendi düşüncesinde ve özellikle de pek çok iktisadi düşünce tarihi kitabına göre modern iktisadın başlangıcı sayılan olgunluk eseri *Ulusların Zenginliği*'nde bile henüz iktisat ayrı ve bağımsız bir alan olarak doğmuş değildir. Smith'in düşüncesinde felsefeye "gömülü" bir iktisadın nüvelerinden söz etmek yerinde olur. Smith'in olgunluk eserinde iktisadın nasıl bir bağlamda algılandığını en iyi Karl Polanyi betimlemiştir:

Doğru, Adam Smith maddi zenginliği ayrı bir çalışma alanı olarak ele almıştı; bunu büyük bir gerçekçilik duygusuyla başarmış olması, onu yeni bir bilimin, iktisadın kurucusu yaptı. *Bütün bunlara karşın, onun için zenginlik toplumun, amaçlarına baş eğdiği toplumun, yalnızca bir yönüydü; tarihte var oluşlarını sürdürebilmek için çabalayan ulusların bir parçasıydı zenginlik ve onlardan ayrılamazdı.* Bu görüşe göre, ulusların zenginliğini belirleyen koşulların bir bölümü bir bütün olarak ülkenin gelişen, durağan veya gerileyen konumundan kaynaklanıyordu; diğer bir bölümü ise, güvenliğin taşıdığı önemden ve güç dengesine bağlı ihtiyaçlardan kaynaklanıyordu; gene başka bir bölümü de, hükümet politikasının şehirlere veya köylere, tarıma veya sanayie tanıdığı önceliklere göre, bu politika tarafından belirleniyordu; yani *Adam Smith zenginlik sorununun ancak belirli bir siyasal çerçeve içinde ortaya konulabileceğine inanıyor* ve buna "büyük halk kitlesinin" maddi zenginliği anlamını veriyordu. Çalışmasında kapitalistlerin ekonomik çıkarlarının toplum yasalarını belirlediğini ima eden hiçbir şey yok, onların ekonomi dünyasını ayrı bir birim olarak yöneten ilahî gücün dünyevi sözcüleri olduklarına dair de bir ima yok. *Ona göre, ekonomi alanı henüz bir iyilik ve kötülük ölçütü sağlayabilecek kendine özgü yasalara bağlı değil.*

[...] Smith ulusların zenginliğini fiziksel ve ahlakî yönleriyle ulusal yaşama bağlı olarak ele almak istedi; ... *Onun görüşle-*

*rinde, ahlâkî yasa ve politik yükümlülüğün kaynağını oluşturabilecek, toplum içinde ayrılmış bir ekonomik alanın varlığına işaret eden hiçbir şeye rastlamıyoruz [...]. Doğal olan insan aklındaki ilkelerle uyumlu olandır, doğal düzen de bu ilkelerle uyumlu olan. Smith fiziksel anlamda doğayı bilinçli bir biçimde zenginlik sorununun dışında bırakmıştır. [...] Doğal olanlar değil, yalnızca insanî unsurlar ele alınır. [...] Politik iktisat bir insan bilimi olmalıydı; doğayla değil, insan için doğal olanla ilgilenmeliydi. (Polanyi, 2008: 168-70; vurgu benim)*

Bu bakımdan, Smith yenilerin ilki olmaktan çok eskilerin so-nuncusu (Schumpeter, 1954: 184-5, 194), ya da en doğrusu, eski ile yeni arasında sağlam bir köprü işlevi görmektedir. Çünkü Smith, bir yandan felsefenin “kuramsallaşarak” yenilenmesini gerçekleştirdiği için Smith’te felsefe artık o eski felsefe olmaktan çıkmış, diğer yandan iktisat ise 19. yüzyıla özgü kopuşunu henüz gerçekleştirmemiştir. Smith’te gözlemlediğimiz bu felsefeye gömülü iktisadın ömrü pek uzun sürmemiş ve iktisat zamanla ayrı bir bilimsel etkinlik ve söylem alanı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Öte yandan felsefeye gömülü bir iktisat düşüncesi de hiçbir zaman tümüyle gündemden düşmemiştir. John Stuart Mill, Karl Marx ve Max Weber’in düşünceleri bu yaklaşımın bir karşı akım olarak varlığını sürdürdüğünün en güçlü kanıtlarıdır.

İktisadın felsefe ile çetrefil ilişkilerinin tarihinde Smith önemli bir köşe taşı olduğuna göre, Smith’in felsefesinin ana noktalarına kısaca değinmekte yarar vardır. Öncelikle, Smith “bilimsel” bir felsefe arayışındadır. Bu durum, Smith’in bilim-selleşmeye en elverişsiz olan ahlak felsefesi alanında bile “ku-ramsal” bir yaklaşımı yeğlemesinden anlaşılmaktadır (Smith, 1976). Smith’in anlayışında felsefe, ayağı yere basan bir etkinlik alanı olarak belirginleşmektedir. Özellikle Smith’in ahlak felsefesine yakından bir bakış, onun aynı zamanda “sağduyu” etkinliğine yüklediği yaşamsal önemi göstermektedir. Smith için, felsefe, bir sağduyu etkinliğidir. Smith için felsefe, aynı zamanda, “yarar” a yönelik bir etkinliktir. Gündelik hayatta sonuçla-

rı somutlaştığı ölçüde felsefe önemlidir. Ancak aynı Smith, o dönemde hızla yayılmakta olan yararçılık (*utilitarianism*) felsefesinden özenle uzak durmuştur (Schumpeter, 1956: 180). Bu durumda, Smith felsefeyi yararlı olması gereken bir etkinlik olarak görmekte, ancak Jeremy Bentham gibi “yarar” güdüsünü insan davranışlarının açıklanmasında yerçekimi merkezine yerleştirmekten bilinçli olarak kaçınmaktadır. Kısacası, Smith yararlı bir felsefeden yanadır, ama yararçı değildir. Bütün bunlara bakarak, Smith’in 20. yüzyıl başında gelişen pragmatik felsefeyle güçlü benzerlikleri olduğunu en azından araştırılmaya değer bir konu olarak gündeme getirmekte yarar vardır.

Smith’den sonra kurumsallaşan klasik politik iktisadın felsefe ile ilişkisi, üzerinde durulmaya değer bir nitelik sergilemektedir. Klasik politik iktisadın altın çağı 19. yüzyılın ilk yarısı, anayurdu ise İngiltere’dir. Bu coğrafyada özellikle bu dönemde Bentham’ın öncülüğünü ettiği yararçılık felsefesinin etkisi hızla yayılmıştır. Yararçı felsefenin yalnız düşün dünyasında değil, kamu politikası üzerinde de önemli bir etkisi olmuştur (Ekelund, Jr. ve Hébert, 1990: 208-24). Bu durumda, pek çok klasik politik iktisatçının da bu felsefe ile içli dışlı olmalarının şaşılacak bir yanı yoktur. Bununla birlikte, daha önce değindiğimiz gibi Smith bu yaklaşıma uzak durduğu gibi, klasik politik iktisadın dev ismi David Ricardo da hiçbir zaman bu felsefenin bir izleyicisi olmamıştır. Babası James Mill’den etkilenen John Stuart Mill de felsefeyle her zaman ilgilenmiştir. Buna karşılık iktisat için öngördüğü tümdengelimciliği tümevarımcı gözlemlerle bir ölçüde dizginleyen yaklaşımı aslında Ricardo’nun pratikte uyguladığı yöntemin yöntembilimsel bir savunusundan çok da farklı değildir. Mill’in genel olarak felsefe, özellikle de yöntem üzerinde çok kafa yormuş olması sonuçta iktisadın felsefe ile ilişkisinde önemli bir değişikliğe yol açmamıştır.

Özetle, klasik politik iktisat için bu felsefe hiçbir zaman olmazsa olmaz bir önkoşul ya da çekirdek unsur özelliği taşımamıştır. Başka bir deyişle, klasik politik iktisattan yararçı felsefeyi çıkaracak olsak, geriye koskoca bir klasik politik iktisat kalır. Nitekim Piero Sraffa’nın Ricardo’dan yola çıkarak 20. yüzyılda

geliştirdiği yaklaşım, klasik politik iktisadın asıl özgün iskeletini açığa çıkarmıştır. Sraffa'ya göre klasik politik iktisadın gıpta edilmesi gereken özelliği, “yarar” gibi öznel değil, tam tersine nesnel, gözlemlenebilir, ölçülebilir fiziksel miktarlar üzerinden kuramsal kurgusunu ve çıkarsamalarını gerçekleştirebilmesiydi (Sraffa, 1960: v, 93). Bu gözlemden yola çıkarak, kimi klasik politik iktisatçıların değilse de klasik politik iktisadın kendisinin felsefe ile “mesafeli” bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Zaman içinde bakıldığında, Smith'e göre bu dönemde iktisat ile felsefenin arası daha da açılmıştır. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için bir de aykırı bir örneğe bakmakta yarar var. Karl Marx, Hegel ve Hegel sonrası felsefeden yola çıkarak klasik politik iktisadın eleştirisini kendine görev edinmiştir (Marx, 1975: 280-400). Marx iktisadın sığlığını felsefenin derinliği ile ve eleştiri yoluyla aşmak istemiştir. Bir bakıma politik iktisadı dönüştürerek çok daha geniş ve bütüncül bir sosyal felsefe içinde eritmek amacıyla hareket eden Marx, bu doğrultuda bir ilk adım olarak iktisadı felsefeyle çarpıştırmaya yeltenmiştir. Eğer Marx'ın arzusu gerçekleşseydi, iktisat yeniden bu kez dönüştürülmüş bir sosyal felsefeye “gömülmüş” olacaktı. Ancak Marx bu konuda izleyicilerince de yalnız bırakılmış, felsefe donanımı da eksik ya da sınırlı olan Marksistler, politik iktisadın eleştirisinden geri adım atarak hızla Marksist bir politik iktisat tasarımı ile yetinir olmuşlardır. Bu aykırı örnek bile iktisadın felsefeden uzaklaşma dinamiğinin ne kadar baskın olduğunun iyi bir göstergesidir. Sonuçta, klasik politik iktisat, Marx'ın felsefe çıkışlı eleştirisine boyun eğmemiştir.

Marx'a direnen klasik politik iktisat, neoklasik iktisadın doğuşuyla sonuçlanan marjinalist devrim karşısında bir çırpıda çökmüştür. Aslında Marjinalist Devrim'i başarıya taşıyan yolda yöntem tartışmasının önemli bir yeri vardır. Üç Marjinalist devrimden ikisi, İngiliz ve Fransız örnekleri yöntembilim tartışması bakımından oldukça zayıf kalmışlardır. Buna karşılık, klasik politik iktisatla değil de asıl Alman Tarihsel Okulu ile vuruşarak ilerleyen Avusturya marjinalizmi yöntembilim konusuna büyük ağırlık vermek zorunda kalmıştır (Screpan-

ti ve Zamagni, 1995: 170-3). Alman Tarihsel Okulu'nun yöntembilim duyarlılığı ve klasik politik iktisadı eleştirirken bu silahlı iyi kullanmış olması, Avusturya iktisadını da yöntem konusunda güçlü ve özgün olmaya zorlamıştır. Bu nedenle, felsefe boyutu en zengin olan marjinalizm Avusturya iktisadıdır. Ancak bu felsefe boyutunun da artık çok daha yöntembilim ile sınırlı bir biçimde ortaya çıktığını gözden kaçırmamak gerekir. Neoklasik iktisat İngiltere'de William Stanley Jevons ve ardından Alfred Marshall, Fransa'da Leon Walras ve Avusturya'da Carl Menger'in öncülüğünde 1870'lerden başlayarak biçimlenmiştir. Jevons istatistiğe özel ilgi duyan ve çeşitli katkılarda bulunmuş birisi olarak olguculuğa en yakın düşen öncüdür. Marshall da gözleme önem veren, tartışmalarını örneklerle desteklemeyi alışkanlık edinmiş bir iktisatçıydı. Buna karşılık, özellikle Alman dilinin konuşulduğu coğrafyada çok güçlü olup gözlemciliği, olguculuğu, ve tümevarımcılığı savunan Tarihsel Okul'un etkisi nedeniyle, Menger yöntembilime en çok kafa yoran öncü olmak zorunda kaldı. Menger'in Alman Tarihsel Okulu'nun ikinci kuşağının önderi Gustav von Schmoller ile girdiği yöntembilim tartışması (*Methödenstreit*), hem iktisadın tarihinde önemli bir yer edindi hem de Menger'in yöntem üzerinde yoğunlaşarak diğer öncülerden ayrışmasını sağladı. Bunun sonucunda Menger'den kaynaklanan Avusturya iktisadı, akılcılık ve tümdengelimciliği yeğleyen bir yöntemle yoğunlaşmıştır. Burada söylemek istediğimiz şudur: İlk aşamada neoklasik iktisat içinde barındırdığı birbirinden çok değişik yöntemlere karşın rahatlıkla gelişebilmiştir.

Kendisi bir istisna olan Avusturya iktisadını bir yana bırakacak olursak, iktisat ve felsefenin zamanla bir kopmanın eşğine geldiklerini görürüz. 20. yüzyılın başında iktisat ve felsefenin yollarının artık ayrıldığını söylememek için iyi bir neden kalmamıştı. Eğer 1929 Buhranı, neoklasik iktisadın egemenliğine ağır bir darbe indirmeseydi, anaakım iktisadının yöntembilimle hiç ilgilenmeyeceği yoktu. Kendini savunma gereksinimi ile hareket eden Lionel Robbins (1935) ve Milton Friedman (1953) gibi neoklasik iktisat yanlıları, bir dizi yöntembilimsel yayı-

na imza atmışlar ve neoklasik iktisat ancak bu yolla olguculuğu (pozitivizm) keşfetmiştir. Böylelikle olguculuk, artık yararlılıkla tarihsel bağlarını gevşeten anaakım iktisadının resmi felsefesi ve yöntemine dönüşmüştür.

### **Kurumsal iktisat-felsefe ilişkisi mercek altında**

19. yüzyılda iktisadın ve felsefenin öyküsü Batı Avrupa ile sınırlıydı. Ancak yüzyılın son çeyreğinden başlayarak Amerikan üniversiteleri ve düşün dünyası Avrupa'nın etkilerine çok açık bir "çevre" unsuru olmaktan hızla uzaklaşarak kendilerine özgü önemli özellikler kazanmışlardır. Oldum olası doğal bilimlere en yakın sosyal bilim sayılan iktisat alanında Amerikalılar Kıta Avrupası'ndan ve özellikle Alman Tarihsel Okulu'ndan aldıkları derslerle egemen iktisat anlayışına bir tepki olarak Kurumsal İktisat'ı özgün bir yaklaşım olarak biçimlendirdiler. Kurumsal İktisat ile o zamanki neoklasik iktisat arasındaki temel fark, iktisadın kapsam ve yönteminin ne olacağı konusunda belirginleşmektedir. Öncelikle Kurumsal İktisat yerleşik iktisada göre kapsamı daha geniş bir iktisat anlayışı öngörmektedir. Bu kapsam farkı hem kurumsal iktisatçıların iktisattan, piyasadan daha geniş bir alanı anlamalarından hem de iktisadı aynı zamanda ona tarihsel derinlik kazandıran bir zaman boyutu içinde algılamalarından kaynaklanmaktadır. Kurumsal İktisat, yerleşik iktisat geleneğinin piyasaya yönelik miyopluğunu reddetmiştir. Kurumsal İktisat'a göre piyasa kendiliğinden gelişen "doğal" bir yapı olmayıp iktisadi alanın yalnızca bir kısmını oluşturan, bilinçli ya da bilinçsiz ama kesinlikle toplumsal olarak kurgulanmış bir "kurum"dur. Piyasa bu biçimde algılanınca, onun oluşum sürecinin kendisi de piyasanın her an toplumsal olarak yeniden üretilmesiyle birlikte süreklilik kazanmakta ve bilimsel çalışmanın nesnesine dönüşmektedir. Buna karşılık, bireysel etkileşimlerden oluşan piyasa düzeneğine odaklanan yerleşik iktisat, bu gerçeği ve onun ötesindeki piyasayı çerçeveye alanı göz ardı etmektedir (Özveren, 1998: 469-76). Yerleşik iktisadın piyasaya çok yakından odaklanmasının bir